

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

המחלקה לפיקוח תקציבי

נתונים על תעסוקה וענף התעשייה במחוז הדרום

מוגש לוועדת הכלכלה
במסגרת ציון יום הנגב בכנסת

ט' תמוז תשע"ז

3 ביולי, 2017

כתיבה: נטע משה, כלכלנית

אישור: עמי צדיק, מנהל המחלקה לפיקוח תקציבי

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

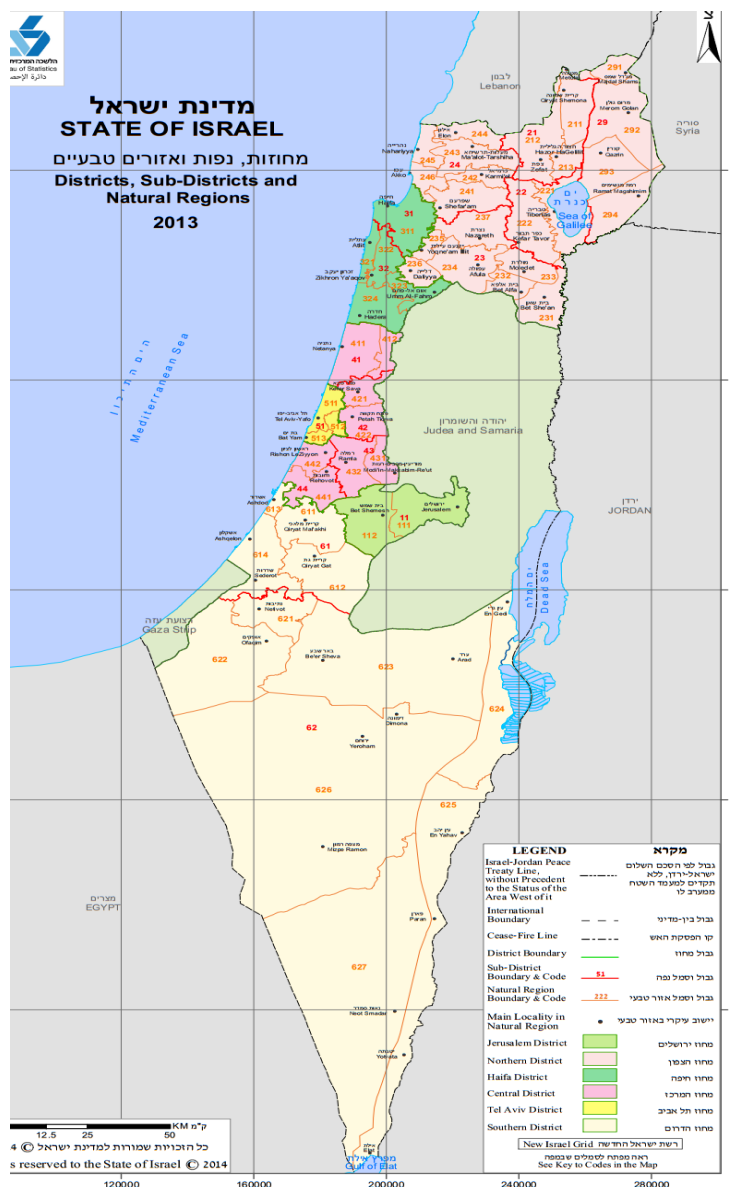
www.knesset.gov.il/mmm

מסמך זה מוגש לבקשת ועדת הכלכלה לקראת דיון בוועדה ב-4 ביולי 2017 בנושא קידום ופיתוח התעשייה בנגב לציון יום הנגב בכנסת. במסמך נתונים על מחוז הדרום, לרבות דמוגרפיה (אוכלוסייה והגירה פנימית), תעסוקה (מועסקים, שיעור השתתפות בכוח העבודה ושיעור אבטלה) וענף התעשייה (משרות, תמורה ממוצעת למשרה, תפוקה ממוצעת למשרה וערך מוסף גולמי למשרה¹).

1. מחוז הדרום: הגדרה ואוכלוסייה

מחוז הדרום, על פי הגדרות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, גובל בצפון במחוז המרכז במחוז ירושלים ואזור יהודה ושומרון, במזרח בירדן, בדרום במצרים ובמערב בים וברצועת עזה. מחוז הדרום כולל שתי נפות: אשקלון (1,200 קמ"ר) ובאר-שבע (12,918 קמ"ר). במפה 1 להלן מוצגת חלוקת ישראל למחוזות ולנפות².

מפה 1 - חלוקת ישראל למחוזות ולנפות²

¹ ערך מוסף גולמי למשרה: ערך התפוקה בניכוי צריכת ביניים (קרי, ערך הסחורות והשירותים שנצרכו כתשומות בתהליך הייצור).
² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [השנתון הסטטיסטי לישראל 2016 – מפה 1.1](#), מרס 2017.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

לוח 1 להלן מפרט את האוכלוסייה בישראל לפי מחוזות.

לוח 1 – האוכלוסייה בישראל לפי מחוזות (אלפים, סוף שנה)³

מחוז	2008	2015	שינוי	שינוי ב-%
הדרום	1,067.4	1,217.5	150.1	14.1%
הצפון	1,242.1	1,380.4	138.3	11.1%
תל אביב	1,258.8	1,368.8	110.0	8.7%
המרכז	1,770.4	2,071.5	301.1	17.0%
חיפה	888.3	981.3	93.0	10.5%
ירושלים	904.1	1,058.0	153.9	17.0%
יו"ש	281.1	385.9	104.8	37.3%
סך-הכול	7,412.2	8,463.4	1,051.2	14.2%

מהנתונים עולה כי נכון לסוף שנת 2015 בישראל כ-8.46 מיליון נפשות. מחוז הדרום מנה בסוף 2015 כ-1.2 מיליון נפשות, גידול בשיעור של כ-14.1% משנת 2008, והוא רביעי בגודלו (14.4% מהאוכלוסייה) לאחר מחוז המרכז (24.5%), מחוז הצפון (16.3%) ומחוז תל-אביב (16.2%). לוח 2 להלן מפרט את ההגירה הפנימית לפי מחוז בעשור האחרון.

לוח 2 – הגירה פנימית לפי מחוזות (באלפים, 2006-2015)⁴

מחוז	נכנסים	יוצאים	מאזן הגירה
הצפון	296.8	315.9	-19.1
הדרום	325.6	350.8	-25.2
תל אביב	553.3	598.0	-44.7
המרכז	741.6	625.8	115.8
חיפה	281.3	280.3	1.0
ירושלים	182.4	240.5	-58.1
יו"ש	171.5	134.7	36.8

מהנתונים עולה כי בעשור האחרון היתה הגירה פנימית חיובית במחוז המרכז (115.8 אלף), באזור יהודה ושומרון (36.8 אלף) ובמחוז חיפה (אלף), והגירה פנימית שלילית במחוז ירושלים (58.1 אלף), במחוז תל-אביב (44.7 אלף) במחוז הדרום (24.2 אלף) ובמחוז הצפון (19.1 אלף). למחוז הדרום היגרו בעשור האחרון 325.6 אלף איש אך היגרו ממנו 350.8 אלף איש. יחד עם זאת, הנתונים מלמדים על ירידה בהגירה הפנימית השלילית השנתית במחוז הדרום, משיא של 4,500 איש בשנת 2009 לשפל של 1,400 איש בשנת 2015.

2. מועסקים

בלוח 3 להלן מוצגים נתונים לפי מחוז על:

שיעור ההשתתפות בכוח העבודה: שיעור המועסקים והבלתי מועסקים המחפשים עבודה באופן פעיל מהאוכלוסייה בגילאי 15 ומעלה.

³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [השנתון הסטטיסטי לישראל 2016 – לוח 2.15](#), מרס 2017.

⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [השנתון הסטטיסטי לישראל 2016 – לוח 2.26](#), מרס 2017.

שיעור האבטלה (בלתי מועסקים): שיעור המחפשים עבודה באופן פעיל מתוך כוח העבודה (עובדים ומחפשי עבודה).

לוח 3 - משתתפים בכוח העבודה ובלתי מועסקים, לפי מחוז ומגדר, נתוני למ"ס 2015⁵

יהודה ושומרון	מחוז ירושלים	מחוז תל אביב	מחוז מרכז	מחוז חיפה	מחוז צפון	מחוז דרום	ממוצע ארצי	נתון
70.2%	53.9%	69.5%	69.9%	62.8%	58.3%	61.7%	64.1%	שיעור השתתפות בכוח העבודה
73.0%	47.7%	67.3%	66.4%	57.2%	47.9%	56.2%	59.1%	השתתפות בכוח העבודה - נשים
67.4%	60.3%	71.8%	73.5%	68.9%	68.8%	67.4%	69.3%	השתתפות בכוח העבודה - גברים
5.2%	6.8%	3.7%	4.4%	5.8%	6.2%	6.6%	5.3%	שיעור בלתי מועסקים
5.2%	6.9%	3.7%	4.4%	5.3%	7.4%	7.2%	5.4%	נשים בלתי מועסקות
5.3%	6.7%	3.7%	4.4%	6.3%	5.3%	6.1%	5.1%	גברים בלתי מועסקים

מהנתונים בלוח עולה כי על פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2015 שיעור השתתפות בכוח העבודה במחוז דרום היה 61.7% שהוא נמוך יותר מהממוצע הארצי, אך גבוה יותר ממחוזות אחרים כדוגמת הצפון וירושלים. במחוז דרום נרשם בשנת 2015 שיעור האבטלה (בלתי מועסקים) גבוה יחסית של 6.6% בהשוואה לכל הארץ (5.3%), והוא המחוז השני עם שיעור האבטלה הגבוה ביותר, לאחר ירושלים. שיעור האבטלה בקרב נשים בדרום גבוה באופן יחסי (7.2% לעומת 5.4% בכל הארץ).

בלוח 4 להלן יוצגו נתוני המוסד לביטוח לאומי על שכר ממוצע לחודש, שכר ממוצע של משפחת עובדים ואחוז השכירים המשתכרים מתחת לשכר המינימום.

לוח 4 – נתוני שכר ושכירים המשתכרים מתחת לשכר מינימום, המוסד לביטוח לאומי, 2014⁶

יהודה ושומרון	מחוז ירושלים	מחוז תל אביב	מחוז מרכז	מחוז חיפה	מחוז צפון	מחוז דרום	ממוצע ארצי	נתון
8,023	7,252	9,444	9,779	8,394	7,035	7,439	8,465	שכר ממוצע לחודש (ש"ח) ⁷
16,573	13,408	21,641	22,931	19,443	15,174	16,672	18,772	שכר ממוצע של משפחת עובדים (ש"ח) ⁸
38.9	42.2	33.1	31.9	37.3	42.1	39.8	36.8	אחוז השכירים המשתכרים מתחת לשכר מינימום

על פי נתוני הביטוח הלאומי, השכר הממוצע לחודש במחוז דרום עמד בשנת 2014 על 7,439 ש"ח, והיווה כ-87.8% מהשכר הממוצע הארצי לחודש וכ-76.1% מהשכר הממוצע במחוז מרכז. השכר הממוצע של משפחת עובדים (זוג) היה 16,672 ש"ח, המהווה כ-88.8% מהשכר הממוצע הארצי של משפחת עובדים וכ-72.7% מהשכר הממוצע של משפחת עובדים במחוז מרכז.

בלוח 5 להלן מוצגים מועסקים לפי ענף כלכלי ומחוז מגורים בשנת 2015.

⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2016, לוחות 12.3 ו-12.24, ספטמבר 2016.
⁶ המוסד לביטוח לאומי, שכר והכנסות מעבודה לפי יישוב ומשתנים כלכליים שונים 2014, פרסום מס' 279, ספטמבר 2016, לוחות 4 ו-13.
⁷ שכר ממוצע לחודש בשנה.
⁸ משפחות שבהן זוגות נשואים, ללא יחידים.

לוח 5 – מועסקים לפי ענף כלכלי ארצי ומחוז הדרום (2015)⁹

ענף כלכלי	ממוצע ארצי	מחוז הדרום	פער
סך המועסקים	3,643.80	478.7	
חלוקה לענפי כלכלה:			
תעשייה, כרייה וחציבה	11.8%	15.8%	+4.0%
חינוך	12.7%	13.2%	+0.5%
מינהל מקומי, ציבורי וביטחון וביטוח לאומי	10.4%	11.9%	+1.5%
שירותי בריאות ושירותי רווחה וסעד	11.0%	11.1%	+0.1%
מסחר סיטונאי וקמעוני ותיקון כלי רכב	11.8%	10.7%	-1.1%
שירותי תחבורה, אחסנה, דואר ובלדרות	4.2%	5.4%	+1.2%
בניין	5.1%	5.0%	-0.1%
שירותי ניהול ותמיכה	4.3%	5.0%	+0.7%
שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים	7.2%	4.5%	-2.7%
שירותי אירוח ואוכל	4.3%	4.5%	+0.2%
מידע ותקשורת	5.0%	2.9%	-2.1%
חקלאות, ייעור ודיג	1.1%	2.2%	+1.1%
שירותים אחרים	2.4%	2.0%	-0.4%
שירותים פיננסיים ושירותי ביטוח	3.5%	1.4%	-2.1%
אמנות, בידור ופנאי	1.9%	1.3%	-0.6%
משקי בית כמעסיקים	1.8%	1.2%	-0.6%
אספקת מים, שירותי ביוב וטיהור וטיפול בפסולת	0.4%	0.6%	+0.2%
פעילויות בנדל"ן	0.8%	0.6%	+0.2%
אספקת חשמל	0.4%	0.6%	+0.2%
סך-הכול	100.0%	100.0%	

מהנתונים בלוח עולה כי 478.7 אלף תושבי הדרום מועסקים, ומשקלם מהווה כ-13.1% מסך המועסקים במדינה. 15.8% מהמועסקים במחוז הדרום מועסקים בענפי התעשייה, כרייה וחציבה, 13.2% מהם בענף החינוך, 11.9% מהם בענפי המנהל מקומי, הציבורי, הביטחון והביטוח הלאומי, 11.1% מהם בענפי שירותי הבריאות ושירותי הרווחה והסעד ו-10.7% מהם בענף המסחר הסיטונאי והקמעוני ותיקון כלי רכב.

כאמור, כ-15.8% מתושבי הדרום מועסקים בענף התעשייה, הכרייה והחציבה, משקל זה גבוה משמעותית ממשקל המועסקים בענף זה בממוצע הארצי (11.8%). בלוח 6 להלן מוצגים נתונים עיקריים על ענף התעשייה לפי מחוזות, בסדר יורד של ערך מוסף גולמי למשרה.

3. ענף התעשייה

לוח 6 להלן מציג משרות, תמורה ממוצעת למשרה, תפוקה ממוצעת למשרה, ערך מוסף מקומי גולמי וערך מוסף לפי מחוז בשנת 2013.

⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [השנתון הסטטיסטי לישראל 2016 – לוח 12.14](#), ספטמבר 2016.

לוח 6 – משרות, תמורה, תפוקה וערך מוסף בענפי התעשייה לפי מחוז ובנפות הדרום (באלפי ש"ח, 2013)¹⁰

מחוז	משרות (באלפים)	תמורה ממוצעת למשרה	תפוקה ממוצעת למשרה	ערך מוסף גולמי למשרה	ערך מוסף (במיליוני ש"ח)
מחוז הדרום	59.7	187.9	1,340.3	378.6	22,601.1
מחוז ירושלים	22.3	162.9	835.6	314.8	7,025.9
מחוז המרכז	97.1	207.0	910.4	312.0	30,285.8
מחוז חיפה	50.1	201.0	1,627.7	307.9	15,422.5
מחוז צפון	86.3	143.8	726.9	242.9	20,973.5
מחוז תל אביב	47.3	166.1	673.3	236.0	11,158.4
יהודה ושומרון	7.2	112.3	646.0	175.7	1,261.7
סה"כ/ממוצע	370.0	178.6	993.9	293.8	108,708.1
מחוז דרום בחלוקה לנפות:					
נפת אשקלון	35.8	194.4	1,595.2	448.2	16,035.6
נפת באר שבע	23.9	178.0	959.1	274.4	6,565.5

מהנתונים בלוח עולה כי במחוז הדרום 59,700 משרות בענף התעשייה (כ-16.1% מסך המשרות בענף). התמורה הממוצעת למשרה עומדת על כ-187.9 אלף ש"ח בשנה, והיא גבוהה מהממוצע הארצי. תפוקה ממוצעת למשרה במחוז דרום עומדת על 1,340.3 אלף ש"ח, והיא גם כן גבוהה מהממוצע הארצי שעומד על כ-993.9 אלף ש"ח. הערך המוסף הגולמי (התוצר) למשרה עומד במחוז דרום על 378.6 אלף ש"ח, והוא הערך הגבוה ביותר בהשוואה לכל המחוזות בישראל. עם זאת, קיימים הבדלים בתוך מחוז דרום בין נפת אשקלון המאופיינת בתמורה, תפוקה וערך מוסף גולמי גבוהים למשרה לעומת נפת באר שבע שלה נתונים נמוכים יותר. יש לציין כי בנפת אשקלון ממוקמים כמה מפעלי תעשייה גדולים יחסית עם שכר גבוה יחסית, כגון אינטל בקרית-גת ובית זיקוק באשדוד.

בלוח 7 להלן מוצגים נתונים על משקל המשרות בענף התעשייה לפי תת-ענפים בממוצע ארצי, משקל המשרות בענף התעשייה לפי תת-ענפים במחוז הדרום ומשקל המשרות בכל תת-ענף במחוז הדרום מסך המשרות בארץ.

לוח 7 – משקל המשרות בתת-ענפי התעשייה בארץ ובמחוז הדרום (2013)¹¹

תת-ענף	משרות בארץ (באלפים)	משקל תת-הענף בסך המשרות בענף התעשייה בישראל	משרות בדרום (באלפים)	משקל תת-הענף בסך המשרות בענף התעשייה במחוז הדרום	משקל המשרות בתת-הענף בדרום מסך המשרות בתת-הענף
ציוד חשמלי ואלקטרוני	79.6	21.52%	15.2	25.50%	19.10%
כימיקלים ומוצריהם, זיקוק נפט ומוצרי פלסטיק וגומי	55.7	15.06%	14.1	23.66%	25.31%
מוצרי מזון, משקאות ומוצרי טבק	63.1	17.06%	10.8	18.12%	17.12%
מתכת בסיסית ומוצרי מתכת	53.3	14.41%	6.8	11.41%	12.76%
עץ ומוצריו	19.2	5.19%	2.2	3.69%	11.46%
מכונות וציוד ומכונות למשרד	19.1	5.16%	2.2	3.69%	11.52%

¹⁰ הלמ"ס, [השנתון הסטטיסטי 2016](#), לוח 20.12 משרות לפי מחוז ונפה (סיווג 2011), ספטמבר 2016. ערך מוסף (במיליוני ש"ח) - עיבודי מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

¹¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [סקר התעשייה 2013 – לוח 27](#), פרסום: ינואר 2017.

משקל המשרות בתת-הענף בדרום מסך המשרות בתת-הענף	משקל תת-הענף בסך המשרות בענף התעשייה במחוז הדרום	משרות בדרום (באלפים)	משקל תת-הענף בסך המשרות בענף התעשייה בישראל	משרות בארץ (באלפים)	תת-ענף
19.09%	3.52%	2.1	2.97%	11	מוצרים על בסיס מינרליים אל מתכתיים
9.31%	3.19%	1.9	5.52%	20.4	כלי הובלה
11.61%	3.02%	1.8	4.19%	15.5	תיקון, תחזוקה וענפי ייצור אחרים
10.07%	2.52%	1.5	4.03%	14.9	טקסטיל, מוצרי הלבשה, נעליים, עור ומוצרי עור
5.52%	1.68%	1	4.89%	18.1	נייר ומוצרי, הוצאה לאור ודפוס
16.11%	100.00%	59.6	100.00%	369.9	סך-הכול

מהנתונים בלוח עולה כי 25.5% מהמשרות בענף התעשייה במחוז הדרום הן בתת ענף ציוד חשמלי ואלקטרוני (לעומת ממוצע ארצי של 21.5%), 23.6% מהמשרות בענף התעשייה במחוז הדרום הן בתת-ענף כימיקלים ומוצריהם, זיקוק נפט ומוצרי פלסטיק וגומי (בהשוואה ל-15.06% בממוצע ארצי), 18.1% בתת ענף מוצרי מזון, משקות ומוצרי טבק (בהשוואה ל-17.1% בממוצע ארצי).

4. דרכים אפשריות לחיזוק אזורים גיאוגרפיים

בגיבוש תכנית לחיזוק כלכלי של מחוז הדרום יש אספקטים רבים בתחומי החיים, לרבות תעסוקה, חינוך ודיר. בדרך כלל לאזורי פריפריה קיים מרכז אורבני או מטרופולין המספק שירותים רבים לתושבי האזור, כגון שירותי בריאות, השכלה גבוהה, תעסוקה, פנאי ותרבות. על-כן, קיימת חשיבות בקיומם של שירותים אלו במטרופולין המותאמים לתושבי האזור וביצירת נגישות תחבורתית של תושבי האזור למטרופולין. כמו כן, בגיבוש תכנית פיתוח כלכלי לאזור גיאוגרפי ניתן למנף עוגנים כלכליים וחברתיים הממוקמים באזור.

מחקרים מעלים שיש צורך בפתרון הוליסטי, אשר אכן מביא לשיפור במצב הכולל של האזור. כך לדוגמה, שיפור מצב החינוך וההשכלה הגבוהה, ללא שיפור מצב התעסוקה ויצירת מקומות עבודה בשכר גבוהה יחסית, עשוי להביא לתוצאה שלילית, שכן בוגרי מערכת החינוך לא ימצאו עבודה מתאימה באזור ויהגרו לאזורים אחרים.

בשנת 2006 החליט משרד הבינוי והשיכון על עריכת מחקר מקיף לבחינת הכלים לעידוד התיישבות באזורי עדיפות לאומית.¹² את המחקר ערכה חברת "צנובר יועצים", ובדצמבר 2006 נמסר הדוח המסכם. מהמחקר עולה כי מלבד תקופות של עלייה המונית, כמו בשנות ה-50 ובראשית שנות ה-90, משקל אוכלוסיית הפריפריה מסך האוכלוסייה לא גדל במידה ניכרת. המחקר מצא כי חלק מכלי המדיניות של הממשלה לחיזוק הפריפריה אינם מיושמים ביעילות ואינם משיגים את מטרותם. במחקר נמצא שהגורמים המעודדים במובהק הגירה לערי הפריפריה הם אלה: ביזור סמכויות והעברתן לשלטון האזורי, סיוע בדיר, קידום התחבורה וסבסוד תחבורה ציבורית, עידוד השקעות בהון אנושי ופיזי, סיוע לחינוך ולתרבות. על פי המחקר, בתי-ספר ייחודיים-אוטונומיים בפריפריה, אוניברסיטאות ומכללות באזורי פריפריה ומוסדות תרבות בערי הפריפריה, יסייעו למשיכת אוכלוסייה לפריפריה, לצד יצירת מקומות תעסוקה.¹³

¹² "צנובר יועצים", כלים לעידוד התיישבות באזורי עדיפות לאומית – דוח מסכם, הוגש למשרד הבינוי והשיכון, דצמבר 2006.
¹³ עמי צדיק, אומדן עלות הפחתתם של מס רכישה ומס ערך מוסך על רכישת דירות מגורים בפריפריה, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, ינואר 2008.

אחת מהתיאוריות הכלכליות המנסות להסביר מדוע למדינות או לאזורים גאוגרפיים מסוימים ישנו יתרון תחרותי של מוצרים ותעשיות מסוימות, נקראת **מודל היהלום של פרופ' מייקל פורטר**.¹⁴ לפי פורטר, ניתן לעודד צמיחה באמצעות יצירת אשכולות (Clusters) של תעשיות ונותני שירותים, אשר יזינו אחד את השני ויספקו יתרונות תחרותיים לצמיחה ולהתפתחות (הזנה הדדית ואנכית). לפי המודל, תפקיד הממשלה היא לפעול כזרז ומאתגר לאשכולות אלה תוך קידום היתרון התחרותי שלהן בתחרות הגלובאלית.¹⁵

לפני עשור הוקמה על-ידי משרד הכלכלה והתעשייה ועדה לבחינת אמצעים להעצמת הפריפריה והתעשייה המסורתית (ועדת "מקוב").¹⁶ דו"ח הוועדה, שפורסם באוקטובר 2007, המליץ על שורה של כלי מדיניות, לרבות עידוד ענפי תעשייה שאינם טכנולוגיה עלית להשקיע במחקר ופיתוח על מנת לשפר את תהליכי הייצור במטרה לשפר את כושר התחרותיות שלהם. מטרת המדיניות המוצעת הייתה להביא ליצירת מנוע צמיחה מקביל, ולא מחליף, לזה של תעשיית ההייטק, גם בתעשייה המסורתית, תוך הקטנת הפערים בין המרכז לפריפריה.

מחקר השוואתי עדכני של ארגון ה-OECD שפורסם ב-21 בנובמבר 2016 אפיין תתי-אזורים גיאוגרפיים במדינות על פי היצע וביקוש לכישורים בשוק העבודה.¹⁷ המחקר מצא כי בישראל, באזורי הפריפריה קיימת "מלכודת כישורים נמוכים", כלומר היעדר היצע עבודות מספק לבעלי כישורים בינוניים וגבוהים, לצד אוכלוסייה המאופיינת בכישורים נמוכים.¹⁸ המשמעות של "מלכודת כישורים נמוכים", כפי שמציינים ב-OECD, היא קושי לעבור אל ייצור ואספקת שירותים המבוססים על כישורים גבוהים וקושי לפתח פעילות כלכלית יצרנית בעלת ערך מוסף למשק שתעשה שימוש מיטבי בכוח העבודה הקיים באזור.¹⁹ יציאה מהמלכודת גם היא מורכבת, שכן לאוכלוסייה אין תמריץ להשקיע בפיתוח כישורים והשכלה, בהיעדר היצע מספק של מקומות עבודה טובים.²⁰ על-כן, שבירת "מעגל הקסמים" טמונה בפתרון הוליסטי אשר שם דגש על נושאים רבים, בעיקר חינוך והכשרה מקצועית לצד היצע מקומות עבודה איכותיים.

הדרך לשבור את המלכודת הינה על-ידי יצירת היצע של עובדים במשרות איכותיות וביקוש של מקומות עבודה איכותיים במקביל. כך, הנסיון להפוך את העיר באר-שבע ל"בירת הסייבר",²¹ באמצעות הגדלת היצע העובדים, העברת יחידות מודיעין של צה"ל ועידוד משקיעים להקים מיזמים בטכנולוגיה גבוהה, עשוי להביא ליצירת אקלים עסקי אשר יוביל לשינוי מגמה ולהתגבר על מלכודת הכישורים הנמוכים.

¹⁴ איתמר מילרד, [תיאור וניתוח התעשייה המסורתית בישראל](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נובמבר 2015.

¹⁵ Porter, M. E. [The Competitive Advantage of Nations](#). New York: Free Press, 1990.

¹⁶ משרד הכלכלה והתעשייה, [דוח הוועדה לבחינת אמצעים להעצמת הפריפריה והתעשייה המסורתית \(ועדת מקוב\)](#), אוקטובר 2007.

¹⁷ [היצע כישורים בשוק העבודה](#) נבדק על פי משקל המשתתפים בכוח העבודה להם השכלה גבוהה באותו אזור גיאוגרפי, [ביקוש כישורים בשוק עבודה](#) על פי משקל המקצועות הדורשים כישורים בינוניים עד גבוהים באותו אזור גיאוגרפי.

OECD, [Job Creation and Local Economic Development 2016](#), November 2016.

¹⁸ האזורים שאופיינו במלכודת הכישורים הנמוכים – אשקלון, באר שבע, עכו, חדרה, צפת, כנרת, יזרעאל. האזורים שאופיינו במתאם כישורים גבוה – תל אביב, פתח תקווה, רחובות, חיפה, רמלה, ירושלים, שרון. שמות האזורים כפי שמוזכרים בפרסום ה-OECD.

¹⁹ OECD, [Job Creation and Local Economic Development 2016](#), November 2016, p.17, Israel, p. 197.

²⁰ Ibid, p. 23.

²¹ עיריית באר-שבע, [בירת הסייבר](#), כניסה בתאריך: 3 ביולי 2017.

